

- U16 -

ÉPÍTÉSZETI KARAKTER A VÉDETT ÉPÍTETT KÖRNYEZETBEN
AZ ÚJ ÉPÜLETEKTŐL MEGKÖVETELHETŐ „JÓ MODOR”

DR. TÓTH ZOLTÁN
SPROK ATTILA

Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Kar,
URBANISZTIKA Tanszék

2008

A városépítészeti illeszkedés

Az élő természetet alapvetően egy állandóan változó tartalmú, de folyamatosan fenntartott dinamikus egyensúly jellemzi. Egyensúly az élő szervezetet fizikailag felépítő szervek és az igen bonyolult belső működési mechanizmusok elemei között, valamint a szervezet egésze és a külső környezete között. Az élet lényegéhez tartozik, hogy bizonyos határok között ez az egyensúly állandóan megbomlik, és folyamatosan újrateemtődik. Az alapelemek, a sejtek folyamatosan cserélődnek, de az új elemek mindig szervesen, azaz harmonikus kapcsolatrendszerrel realizálva épülnek be a szervezet egészébe. Az élő organizmusok betegségeit mindig jelzi ennek a dinamikus egyensúlynak a felbomlása, ha nem éppen ez a betegség vagy a halál kiváltója.

A települést sem tekinthetjük egy magáért való műszaki létesítménynek, hanem a benne folyó élettel együtt értelmezzük. A település „úgyszólván az élet egészének hordozója”¹, olyan összetett, és változatos, olyan komplex, amilyen az az élet, melynek keretet ad. A település idomul társadalmához, változásaival követi társadalmának változásait. Azzal együtt fejlődik, gazdagszik, vagy éppen azzal együtt épül le. A településeknek az életfolyamatokkal való ilyen párhuzama hívja fel a figyelmet arra az analógiai lehetőségre, ami az élő természet és a település funkcióinak, térbeli, esztétikai, városépítészeti arculatának jellemzői között vonható.

A település polgárainak mindennapi élete, a települési társadalom élete a település lényege, igazi tartalma. Az a térbeliség, ami bennünket érdekel, jól-rosszul ezt a tartalmat keretezi. Ez a térbeli keret akkor van szinkronban tartalmával, ha a települést felépítő elemek között is egy hasonló dinamikus egyensúlyi állapot alakul ki, mint ami tartalmának, a benne folyó életnek sajátja. Ez akkor jöhet létre, ha a települések térbelisége folyamatos változásokkal, módosulásokkal követi az állandóan változó funkcionális és esztétikai igényeket, másrészt ha az ehhez szükséges fejlesztések organikusan épülnek be a korábbi állapotokba, megtartva és hasznosítva annak értékeit. Ez a kettős igény a meglévő struktúrák és a hasznosítható hagyományok megőrzését és állandó korszerűsítést, megújulást is igényel. A település épített környezetében ez a hagyományos és a „modern” formák közti egyensúly folyamatos újrateemtését jelenti. Mind a két oldal folyamatos mozgásban van. Folyamatosan változik az a kör, amit az öröklött környezetből hagyományos értéknek, és a „hely szelleme” részének tekintünk. Egyre gyorsuló tempóban változik a „modern” fogalom tartalma is. „A hely

¹ Granasztói Pál: Építészet és urbanisztika. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. 83. old.

szellemének és a kor szellemének kritikus felismerése egyenrangú és egyidejű fontosságú. A hely szellemének felismerése éppen a fejlődés és az új adaptációjának segítő eszköze, a megtapasztalt szervesen új helyett a szerves új céljával.”²

A fejlesztéseknek, azok újszerűsége mellett egyfajta folytonosságot kell biztosítaniuk a települések térbeliségében, városépítészeti arculatában. Ez két módon is érvényesülhet, az egyes épületek már tárgyalt építészeti megfogalmazásán keresztül, és a városépítészet sajátosságai szerinti nagyobb időbeni és térbeli létezésben.

Hagyomány és korszerűség egyensúlyi kérdései a települési szövetben

A nagyobb, reprezentatív építési programok önmagukban valósították meg a települési szövet fejlődésére jellemző organikuságot. Középkori műemlékeink tanúskodnak az akkori additív építési-építészeti gyakorlatról. Az épületeket folyamatosan bővítették, hol egyik, hol másik részeit alakították át, de az egészben mindig döntő súlyt képezett a korábban meglévő, örökül kapott struktúra. A gótikus katedrálisok több évszázadnyi idő alatt épültek, közben hol ezt, hol azt változtattak az eredeti elképzelésen, ma mégis szerves egységként jelennek meg. A múlt században befejezett firenzei dóm gótikus indítása és méltán híressé vált reneszánsz részletei mellett is egységes műalkotás. A barokk időben már az egységes, befejezett struktúrák tervezése volt az általános, mégis, még az egyik legnagyobb barokk kompozíció, a római Szent Péter székesegyház is több, egymásra épülő, egymást kiegészítő terv nyomán nyerte el mai formáját, nem is beszélve az együttes részét képező, a térsor szimmetria tengelyét hangsúlyozó útszakaszról, a XX. század közepén kiépített via della Conciliazione-ról. A középkorban ez az additív, lassú, folyamatos változtatásokkal jellemezhető építési-építészeti gyakorlat minden nehézség nélkül érvényesülhetett települési szinten is. A települési környezet, a városok terei és utcái sok esetlegességgel terhelten, vagy éppen azokkal gazdagodva alapvetően az építményi szintű tervezettségéből épültek fel. Az építészetre ekkor olyannyira jellemző hozzáadásos, additív megközelítés volt a jellemző, amely automatikusan biztosította az illeszkedés akkor elvárt szintjét.

A történeti helyzetben az új épületekkel szemben támasztott használati és esztétikai követelmények is csak lassan változtak. Az új épületek döntő karakter jegyeikben alig különböztek a régiektől. A fejlődésnek a maihoz viszonyított lassú menete folytán egyensúly jöhetett létre a települések módosulásai, az épített környezet változásai és állandósága között.

² A IV. Országos Főépítészeti Konferencia Ajánlásai, Tokaj, 1999 aug. 25-27. 3. pont.

Mint a természetben, ahol a viszonylagos állandóság mögött egy lassú, de folyamatos változás húzódik meg. A települések térbeli módosulásait a történeti fejlődésben folytonosság, organikusság jellemezte. Mindezt a település társadalmában íratlanul is működő belső szabályozási mechanizmusok is garantálták. Mint ahogyan Gropius is elpanaszolta, hogy az USA-ba való emigrálása után a chicagói hatóságok rendre azzal utasították el terveit, hogy „Nálunk ez nem szokás.”³

Később, a reneszánszsal indulóan ez a természetes módon megvalósuló organikusság megtört. Ettől kezdve él a vágy minden generációban, vagy legalábbis a jelentős tőkeerővel bíró építetőkben, a társadalom vezető rétegében, hogy az egyes épületeket és a települési környezet egészét is a saját ízlésük, értékrendjük szerint, saját reprezentációs igényeiknek megfelelően a befejezett véglegesség igényével alakítsák ki. Szakítás történt az additív gondolkodásmóddal, és helyébe az innováció, a modernizáció erőszakos, a hagyományokat elutasító, önhitt magabiztossága lépett. Ez a mentalitás a korábbiak ellenében törekedett az önmegvalósításra.

A hagyományos épített környezet felértékelődése

A hagyományos környezeti kultúrák megmentésének igénye hívta életre Európa szerte a történeti városmagok revitalizációs programjait. Ezeknél a hagyományok legértékesebb, tovább örökíthető részének megtartása mellett a megváltozott igényeknek való megfeleltetés, új, a történeti keretektől nem idegen funkciókkal való gazdagítás, és a történeti formák mellett a modernizáció jegyeinek megjelenítése voltak azok az eszközök, melyekkel újraéleszteni kívánták ezeket a területeket. A nagy kérdés mindenütt az volt, hogy az a bizonyos kívánt egyensúlyi helyzet a hagyományok és a korszerűség, a megtartott régi és az új beépítések milyen arányai mellett jön valóban létre, és ez milyen építészeti, városépítészeti megoldásokat igényel. Ez ma is az egyik alapkérdése a hagyományos beépítéseket érintő településfejlesztési gyakorlatnak. A cél a meglévő funkciók és városépítészeti karakterek megtartása, óvatos kiegészítése volt a korszerű elemek diszkrét megjelenítése mellett. Párizsban a Marais negyed történeti miliójében sorra korszerűsítették a lakásokat, hogy a középosztálynak is kívánatos lakókörülményeket biztosítsanak. A történeti városrész miliójében a szűkös építési lehetőségeket zömében új funkciók bevitelére használták fel, az új épületek megformálásánál pedig igyekeztek alkalmazkodni a szövet struktúrájához, a hagyományos tömegformáláshoz. Bolognában a hagyományos lakókörnyezeti kultúráról részletes tipológiát készítettek, és

³ Walter Gropius: Apollo a demokráciában, Corvina, 1981 47. old.

ennek alapján korszerűsítve építették újjá a történeti belváros használhatatlanná vált lakóházainak jelentős részét. (LXXI. tábla)

Ahol volt erre lehetőség, nagyobb összefüggő területek új beépítésével segítették a történeti városrészek életre keltését. Velencében például, ahol a történeti keretek között a korszerű lakóköörülmények csak igen nagy nehézséggel valósíthatók meg, ezt az igényt elégítették ki a történeti városszerkezet két periférikus területén, felhagyott ipari kikötők helyén, az állomás mögötti partszakaszon és Giudecca szigetén. Mindkét helyen szándékosan szembefordultak a nagyon karakteres, de néha nyomasztóvá is válható hagyományos velencei formákkal és a karakteres velencei palotahomlokzatok arányrendszerével. Párizsban a Beaubourg negyedben a bérházak felújításán túl a lebontott nagyvásárcsarnok helyén a sűrű beépítésben hiányzó közparkot létesítettek. A közpark alatt egy többszintes bevásárló központ épült. A lejáratok itt Eiffel acélszerkezeteinek formáit idézik és a városra olyannyira jellemző szecessziós metrólejáratok hagyományait követték, eltéveszthetetlenül mai acél-üveg konstrukciókkal.

Az új építészeti formák egyensúlyteremtő környezeti illeszkedése

Az új épületek építészeti formálása természeténél fogva innovatív, a modernizációhoz, a legújabb igényekhez, stílus vagy divatirányzatokhoz is kötődik. Az új formák egy hagyományos környezetben megfelelő illeszkedés esetén a hagyomány és a korszerűség egyensúlyát teremthetik meg. A kívánt egyensúlyi állapot elérésének alapkérdése az új illeszkedése környezetébe, legyen szó természeti, táji, vagy települési környezetről.

A természeti tájnak és a települések épített környezetének egy építési program megjelenése előtt sok tényezőtől álló, de jól meghatározható működési, esztétikai értékei vannak. Egy program helykiválasztásakor a fejlesztő mérlegeli a szóba jöhető telepítési helyeken ezeket az értékeket. A megvalósuló új épületben a beruházó profitálni is akar ebből az értékhalmból. Egy erdőbe telepített szanatórium vagy szálloda azért települ oda, mert fizikailag és látványban is szüksége van az erdő közelségére. Ezért alkalmadtán igen jelentős többletköltséget is lehet vállalni a hiányzó, de szükséges út, a közművek kiépítéséhez. Egy történeti belvárosban épülő épület építtetője azért hajlandó kifizetni az igen magas telekárát, mert szüksége van a történeti környezetre. A környezet értékei jó esetben növelhetik egy új épület értékét, de egy nem megfelelő környezet jelentős értékcsökkenést is eredményezhet. Ugyanez fordítva is igaz. Egy új épület, vagy épület-együttes, ha megfelelően illeszkedik környezetébe, funkcionálisan és esztétikailag is gazdagíthatja környezetét, de illeszkedés

hiányában tönkre is teheti annak korábban volt értékeit. A megoldás minősége e tekintetben is az új épület környezetébe való illeszkedésében, a környezet és az új épület viszonyában rejlik. Mivel a környezet adott, az illesztés problémáit az új épület kapcsán kell megoldani.

Az építészeti formálás lehetőségei ma már igen széles körűek, szinte mindent és annak az ellenkezőjét is meg lehet csinálni. A mércét, a megmérettetést pedig nem a formák mögé, az azok igazolására az építész által megfogalmazott ideológiák adják, hanem egy ezeknél sokkal egyszerűbb, hétköznapi megközelítés. Az ugyanis, hogy az adott produkció hogyan tud illeszkedni társadalmi és térbeli, fizikai környezetébe. Az, hogy hogyan tud a hagyományokat is közvetítő meglévő környezetének úgy válni részévé, hogy közben saját egyénisége, és a modernizációt megjelenítő, a kialakult környezetet meghaladó egyéni, egyszeri és megismételhetetlen mondanója is legyen.

Mindenekelőtt azt kell belátni, hogy egy tervezett új épület mindig csak kicsi, elenyészően kicsi részét adja egy környezetnek. Ez igaz a települések esetében, amikor az új épület egy utca vagy egy tér csak egy elemét jelenti. Maga az utca, a tér is csak egy eleme annak a települési szövetnek, amit benne élve, vagy akár csak benne mászkálva is a legkülönbözőbb kontextusokban, de mindig együtt, mint egy integrált minőséget élünk meg. Talán még inkább igaz ez a természeti környezetben való építéskor, hiszen maguk a települések is csak kis darabokat szakítanak ki a tájból. Mindez azt jelenti, hogy egy épület soha nem önálló identitás, akár belesimul környezetébe, akár szervezi azt. Mindenképpen vele együtt él, hatásai is csak környezetébe ágyazottan, a vele való párbeszédben értelmezhetők.

A természeti környezetbe való építés esetén az ahhoz való feltétlen alkalmazkodás, az abba való belesimulás igénye nem lehet kétséges, hiszen annak érték volta meglehetősen egyértelmű, átalakítási kísérletei pedig az önbizalomtól duzzadó tervek ellenére is sorra látványos kudarcot szenvednek. Nem sikerült a szibériai folyók irányát megváltoztatni, és a magyar narancs vagy gyapottermesztés se vált a gazdaság húzó ágazatává. Ugyanakkor a természeti környezethez való illeszkedés sokkal nagyobb, szabadabb formálási lehetőséget ad, mint a települési környezet, hiszen az épület egy tőle alapvetően különböző közeg részévé válik, ahol a másság természetes. Itt a hagyományt a rendkívül erős esztétikai hatású természeti környezet képviseli, melybe az itt megjelenő épülettel mindenképpen egy teljesen új elemet viszünk be. Ha egy épület szerényen alkalmazkodik ehhez a környezethez, akkor a

legmodernebb formálásmód mellett is egyensúlyi helyzetet tud teremteni a hagyomány és a korszerűség között.

Ugyanakkor a természeti formákhoz is kötődő, lágyabb, organikus vagy rusztikus formálásnak a természeti környezet olyan lehetőséget teremt, melyben megértő, azonos nyelven kommunikáló párbeszéd alakulhat ki az épület és a környezete között. A városi környezet fegyelmezettebb, szerkesztett, sűrűn beépített művi világba az ilyen önálló erőteret igénylő épületek gyakran csak igen konfliktusosan, vagy egyáltalán nem tudnak illeszkedni. Nem véletlen, hogy a méltán elismert hazai organikus építészet városi, települési környezetben realizált legjobb eredményei is mind a települési szövetből némileg elkülönülő, szabadon álló beépítési módban realizálódtak.

A természeti környezetben szabadon áll az épület, egyformán élnek összes homlokzatai. Az épület szervezi, és egyben humanizálja környezetét. Egy táji környezetben álló épületnek a környezetével való eleve sikertelen konkurencia vállalása helyett bele kell simulnia a tájba. Annak nagy formáit nem érintve egy új, csak a közvetlen környezetére kiterjedő esztétikai minőséget kell realizálnia a természet végtelenbe futó formái között. Kivételt csak azok az épületek képeznek, melyeket rendkívüli funkcióik a környezetből kiemelkedő magaslati pontokhoz kötnek, melyek funkciójuk kapcsán jogosan válhatnak a táj szervező elemeivé. Egy hegytetőn megjelenő épület ilyenkor még ráerősít a hely eleve meglévő kivételes tájbeli szerepére. Az épületek tömegükkel, magasságukkal a táj fölé nőnek, már messziről láthatóan jelölik, és egyben szervezik is messzi környezetüket. Ilyenek voltak a környékre vigyázó várak, de ilyenek az uralkodói paloták, a nagy kolostor együttesek is.

A hétköznapi, szokványos funkciójú épületek telepítésénél nagyot lehet hibázni, ha azt gondoljuk, hogy az épület fontosabb, mint az azt körülvevő természeti táj, ha az ilyen épületek környezetszervező funkcióját a tájon való uralkodásként értelmezzük. Pöffeszkedő kivagyiságával még a legjobb esetben is csak nevetségessé válhat egy ilyen épület. Jobb, ha az épületek dombos vidékeken nem települnek fel a gerincekre, nem nyúlnak a fák koronamagassága fölé, követik a terep formáit, és nem ágaskodnak fölējük. Az ilyen épület nem lesz hivalkodó, mert elismeri és tömegével, tudatosan vállalja a táj elsőbbségét, és egyben egy jelet képez a természetben, humanizálja, belakottá teszi a barátságatlanná is váló természetnek azt a kis darabját, amit funkcionálisan is használatba vesz. Szépen szól saját házának tájba helyezéséről egy később kiadott beszélgetésben a XX. század első felének nagy építész géniusza, az organikus építészet híres amerikai mestere. „Taliesin most valóban kőház. Észak háza, valóban az északnak épült. Szeretem az ereszről lecsüngő jégcsapokat. Tél

idején a hó végigsöpörhet a ház felett, és az egész olyan, mintha maga is egy domb volna, vagy egy domb a sok között. Taliesin úgy épült, hogy a tájhoz tartozzék.”⁴

Bonyolultabb a kívánt egyensúlyi helyzet elérése, illetve az illeszkedés a települési környezetben, ahol az építési programok döntő része realizálódik. Itt a már meglévő épített környezeti struktúrákhoz kell csatlakoznia az új beépítésnek. A kívánt egyensúlyi helyzetet a hagyományos és a modernizáció formavilága, a környezeti állandóság és a környezet változásai között az új beépítés és a környezet értékes elemei, struktúrája között kérjük számon. Míg azonban a természeti, táji környezet jellegétől függetlenül vitathatatlan érték, ezért ott egyértelmű, hogy mihez kell alkalmazkodni, a település épített környezeti értékeinek köre ennél sokkal bizonytalanabb, a társadalom változó megítélésétől függő kategória. A társadalomnak a környezetével kapcsolatos viszonyától, és az épített környezetben folyamatosan megjelenő új elemek karakterétől is függően, állandó változásban van az a környezet, melyhez egy új épületnek igazodnia kellene.

Megéljük, hogy amit tegnap értéktelen vacaknak, bontásra érett épületnek, átalakítandó településszerkezetnek gondoltunk, azt ma értéknek védjük. Általános tendencia, hogy folyamatosan tágul azoknak az értékeknek köre, melyeket ekként megtartani szeretnénk, ezért védünk. A műemlék védelem egyre újabb korokra bővíti ki vizsgálatait, és védi ma már a legújabb kor országosan is kiemelkedő emlékéanyagát is. Az országos védelem lehetőségéből kimaradó, de a település hagyományos környezete szempontjából fontos elemeket a települési önkormányzatok helyezik úgynevezett „helyi védelem” alá, melynek alkalmazandó módszereit ma már jogi normák is szabályozzák. Az értékesnek tartott örökség bővülése más, a területi védelem, a hagyományos településszerkezet védelme irányban is megfigyelhető. Elfogadott védelmi kategóriává vált a műemléki jelentőségű terület és a műemléki környezet. Ha egy történeti településszerkezetet értékesnek tartunk, azt olyan áron is igyekszünk megtartani, ha ezért kompromisszumos megoldásokat kell alkalmazni más fontos területeken, így például a forgalom szervezésében vagy a kapcsolódó beépítéseknél.

Miközben tehát elvárjuk az új beépítésektől, hogy azok illeszkedjenek a település viszonylag huzamosan megmaradó épített környezeti értékeihez, egy értéktelen környezetben teljesen más a helyzet. Ott nem hogy nem kell a meglévőségekhez illeszkedni, hanem a születő-félben

⁴ Frank Lloyd Wright: Az építészet jövője. Magyar Építőművészek Szövetsége, Bp. 1970, 12. old.

lévő új környezeti struktúrát kell figyelembe venni, ott éppen új minták teremtésével az új beépítésnek kell meghatározni a feltehetően gyorsan megváltozó környezet új arculatát. A kérdés csak az, hogy egy új épület tervezésekor helyes-e, megalapozott-e a mérlegelés a tekintetben, hogy az adott helyen melyik alapeset áll fenn. A beruházók és az építészek szeretik feltételezni a második változatot, azzal a megfontolással, hogy nem ők alkalmazkodnak a környezethez, hanem majd a környezet átépítésekor a többiek alkalmazkodjanak hozzájuk. Ez könnyen vezethet a környezettől elvonatkoztatott, attól függetlenített megoldásokhoz. Az ilyen megközelítések mögött általában egy túlzó erőszakosság húzódik meg, mely a munka végeredményét mindig negatívan érinti. Az építészek is gyakran szeretik túltenni magukat a környezetbe illesztés óhatatlanul kompromisszumokat is igénylő, vagy legalábbis kemény peremfeltételeket adó keretein saját prekoncepciójuk tökéletes megvalósítása érdekében (Némi erőszakosságra, vagy legalábbis határozottságra az építésznek mindig szüksége van ahhoz, hogy a házat szellemileg sajátjának tudhassa, hogy a tervezett épületben megjelenhessen az ő sajátos, egyedi felfogása térről, formákról, építészetről. Ennek azonban nem szabad átlépnie a környezettel való együttélésnek mindenkitől elvárható normáit.) Az építtető, a beruházó erőszakossága más természetű. Ők a maximális lehetőségeket akarják kicsikarni az adott telekből, a lehető legtöbbet profitálni a környezetből anélkül, hogy annak visszaadnának valamit, anélkül, hogy a saját érdekeik maximális érvényesítése mellett a közérdek felé bármi affinitásuk lenne. Ehhez a megbízó megkísérli megnyerni az építész is egyszerűen a tervező anyagi függését kihasználva. Bármi okozza a környezet figyelmen kívül hagyását, az mindenképpen a környezet egésze által képviselt értékek, és az adott épület szellemi értékének csökkenését is eredményezi.

Mondhatjuk, hogy ami az épületet illeti, az építtető és az építész érdekkörébe tartozik, de a települési környezetet érintő hatások már a közérdeket érintik. A települési közösség pedig, ha máshogyan nem tudja érdekeit elfogadtatni, kénytelen ehhez jogi kényszerítő eszközöket is igénybe venni. Más funkciói mellett ezt a közösségi érdekérvényesítő szerepet töltik be a településrendezési tervek, azok szabályozási munkarészei és a hozzájuk kapcsolódó helyi építésügyi szabályrendeletek. Feltételezve persze, hogy azok valóban érzékenyen kezelik a környezeti illesztések problémáit, és megfelelően szabályozzák is az új fejlesztések környezeti kapcsolatait, és persze, ha az ott lefektetett normák betartása is biztosított. A településrendezési tervek rögzítik azokat a környezeti értékeket is, melyek feltétlen megtartásához ragaszkodik a település közössége, melyek eligazodást adhatnak az új épületek tervezőinek az érték-dilemma eldöntéséhez.

A településrendezési tervek szerepe az egyensúlyteremtésben

Bár esztétikai, kulturális kérdéseket nem lehet hatósági eszközökkel kezelni, a települések identitásának megőrzését a településstervezés, a rendezési tervek fenti funkcióikkal illetve tartalmukkal hatékonyan segíthetik. Értéket persze önmagukban nem tudnak teremteni, de a kívánatosnál nagyon kirívó eltéréseket meg tudják akadályozni. A rendezési tervek szerepe a környezeti illeszkedés szempontjából jogi szabályozó erejükön túl elsősorban azért fontos, mert a tervezés folyamatában való lakósági részvétel és a tervek megállapítása előtt kötelező hosszas egyeztetési, véleményeztetési procedúra széleskörű háttérrel teremthet az értékek definiálásához, és társadalmi háttérével garanciákat adhat szabályozási munkarészeinek betartatásához.

A településrendezési tervek feladata persze a település egyedi jegyeinek megőrzésén túl a településfejlesztés olyan térbeli kereteinek rögzítése, melyek a település modernizációját, harmonikus szerkezeti korszerűsítését, funkcionális működésének javítását szolgálják. Ennek érdekében a rendezési tervek felvázolják a település várható térbeli átalakulását, fejlődését, és ez szolgál mintegy kötelezően betartandó alapul az új fejlesztéseknek a várható jövőbeli állapotokhoz való környezeti illesztéséhez is. Persze a rendezési terv is tévedhet, ha szűkmarkúan méri fel a meglévő környezetben lévő valós értékeket, legyenek ezek akár esztétikai, városépítészeti, vagy olyan anyagi, fizikai értékek melyek a terv ellenére is kikövetelik nem tervezett fennmaradásukat. Ugyanilyen zavart, a rendezési terv koordinációs szerepének ellehetetlenülését okozhatja, ha a „minden érték ami régi” alapon a terv a fejlődés gátjává válik. Vagy tévedhet a településrendezési terv úgy is, hogy nem jól méri fel a társadalom környezet-alkotó, településfejlesztési lehetőségeit, és az új tervezett struktúra, amihez megindul az egyes fejlesztések illesztése, soha nem valósul meg.

A hibás alapokon álló rendezési tervekhez való igazodás kapcsán a fejlesztéssel érintett környezet egésze szétzilálódhat. Pécssett az egykori kesztyűgyár építészetileg egyébként korrekt irodaépületével, mely máig idegen kakukktojás környezetében, melynek megbontotta homogén városépítészeti karakterét is. Ez az épület egy olyan rendezési tervhez igazodott, mely feltételezte az egész Tettye völgy radikális átépülését. Ennek az ambiciózus programnak ez az épület volt első, és szerencsére egyben utolsó megvalósult eleme. Időközben ugyanis elapadtak a program megvalósításához szükséges források, és a szakmai, a társadalmi közgondolkodás is megtartásra érdemes értéknek tekintette a kesztyűgyári irodaépület földszintes, hagyományos környezetét.

A környezet egyensúlyi helyzetének megbontása mellett általában maga az új épület használata, működése is sérül tervezett új környezetének elmaradása miatt. Sok ilyen esetben lehettünk tanúi vidéki városaink hagyományos beépítettségű tömbjeinek megindult átépítése során. Az értéktelennek tekintett tömbök egészének bontását feltételezve indultak meg a programok, a legkönnyebben hozzáférhető, viszonylag üres tömbbelsőkből, s aztán álltak itt le a pénzügyi források hiánya miatt, teljes káoszt teremtve maguk körül, s közben lehetetlen helyzetbe hozva az új épületeket és azok lakóit is.

Ezek a példák természetesen nem jelentik azt, hogy a mai, megváltozott értékrendünk szerint jobbnak tartanánk, ha mondjuk a pécsi kesztűgyári épület környezete, a Tettye völgy, a Zidina környék átépült volna az akkor feltételezett módon.

Hagyományos elemek modern környezetben, modern elemek hagyományos környezetben, Illeszkedési kérdések

Általában is elmondható, hogy a nagyobb területekre kiterjedő új építési programok egysíkúságát, a modernizáció homogén megjelenésével előálló egyensúlyi problémákat némileg enyhíti, ha az új épületek közelségében, vagy a tervezett új együttes részeként legalább egy-egy hagyományos épület megmaradhat. Miközben ezek a terület korábbi életéről tanúskodnak, még a gyors és egysíkú építési programokba is némi folytonosságot csempésznek. Hagyományos jeleket hoznak be a modernizációs környezetbe és ezzel legalább valamit megmentenek a terület eltűnő identitásából. Hogy erre nem is a funkciókban, hanem kulturálisan milyen nagy szükség van, azt talán egy meglehetősen végletes példa igazolja a legjobban. Brüsszelben egy meglehetősen nagy területen bontották le a régi kis házakat a századelőn amikor az új központi pályaudvart építették. Horta, a pályaudvar építésze egy emléktáblát tetetett az állomás főbejárata mellé a korábban itt állt beépítés emlékezetére.

A hagyományos és a korszerű közti egyensúly megteremtésének igénye az előbbi helyzet ellenpontjaként a beállt hagyományos környezetben is él. Itt modern elemek megjelenítése enyhítheti a városépítészeti egyoldalúságot. Ez az egyik szegmense a történeti városok revitalizációs programjainak is, természetesen kiegészülve az ilyen területek használati, funkcionális tartalmának felfrissítésével. A korszerű elemek bevitelére természetesen nem csak egy komplex területi program keretében, kerülhet sor. Ezt a napi igények spontán folyamatokban is kikényszerítik, gyakran az ortodox műemlékvédők ellenállása mellett is. Így kerül sor a portálok korszerűsítésére vagy cseréjére, a földszinti lakások helyett üzletek

nyitására új portálokkal, ahol korszerű anyagok és formák jelennek meg az épületek földszinti sávjában, miközben a felső szintek homlokzatain érintetlenek maradnak a hagyományos formák. Gyakori és viszonylag kevesebb kockázattal jár, amikor a történeti keretek között kisebb, könnyen átépíthető, vagy akár mozdítható korszerű vizuális elemek jelennek meg, hiszen ha ezek nem megfelelően illeszkednek a környezetbe, a hibát könnyen korrigálni lehet.

Komolyabb, és több emberöltőn keresztül ható hibát lehet elkövetni a hagyományos környezetben felépülő új épületek esetében. Az itteni építéskor az illeszkedés sok tekintetben más normák szerint működik, mint ahogyan azt a természeti környezetnél láttuk, bár a szerénység, a „jó modor”, mint a legfőbb illeszkedési szabály itt is ugyanúgy mérvadó, mint a természeti környezetben.

Az illeszkedés igényéből adódó fogódzóknak, illetve kötöttségeknek gyakorlatilag több különálló szintje van. Adódhatnak ezek a település szerkezetéből, a települési szövet jellegéből, a településre jellemző anyaghasználatból, színezésből, és az új beépítések közvetlen környezetéből, a szomszédos épületek karakter jegyeiből is. A leggyakoribb, hogy ezeknek a hatásoknak együttes érvényesülése biztosíthatja csak a megfelelő illeszkedést, mert ezek a településen belül mozogva, a látványban, a környezet megítélésében sem választhatók el egymástól.

A legközvetlenebb, s így mindenki által azonnal érzékelhető az új épület közvetlen környezeti kapcsolatának megoldottsága. Ez az illeszkedés leginkább egyértelműsíthető szintje, hiszen aligha tudhatunk olyan helyzetet elképzelni, ahol az új épület mellett látványban ne jelennének meg a szomszédos házak is. Az illeszkedésnek ezen a szintjén elsősorban az épület-magasságok, a tömegek hasonlósága a döntő, de fontos elem a homlokzatok színezésének, arányrendszerének, formavilágának együttes hatása is. Külön fontos e tekintetben az utcaképek, a térfalak harmonikus megjelenésének, egységességének fenntartása.

Az épületeknek vannak kiemelt nézeteik. Ez az utcai homlokzatoknak megkülönböztetett fontosságot ad az illesztésben. Az építész habitusától, vagy a települési közösség elvárásaitól függ, hogy az új épületek közvetlenül mennyire kötődnek a hagyományos formákhoz, vagy mennyiben, milyen eszközökkel közvetítik saját koruk globalizálódó esztétikai értékrendjét, illetve hogy milyen minőségben tudják ezt a két külön vonalon futó megközelítést integrálni a konkrét megoldásokban.

Különleges lehetőséget kínálnak a modern épületek hagyományos környezetbe való illesztéséhez a semleges, tiszta üveg homlokzatok. Ezek építése a modernizációval megteremtődött szerkezeti lehetőségekkel nyílt meg, így esztétikájuk is a modernizációhoz kötődik. Ugyanakkor a függönyfalak semlegességük folytán szinte felolvadnak környezetükben, sőt azt tükrözve a hagyományos formavilág is megjelenik a sima üvegfelületeken.

Ugyanílyen fontos lehet általában a közterületekről érzékelhető kép harmonikusságának megtartása, ami dombos, hegyvidéki települések esetében a felülről, a települési szövet látványának kezelését igényli az új épületek tervezésénél. Ez utóbbi a tetőformák, a tetők héjazatának színhatásában, anyaghasználatában igényli az illeszkedést. Hogy ez mennyire így van, mi sem bizonyítja jobban mint hogy a hóval fedett települést felülről általában sokkal szebbnek látjuk, mint nyári képét. A már megbontott egységességet ugyanis egy hóesés helyreállítja, a tetők rendszertelen színezését kiegyenlíti a fehér hótakaró.

A gyorsan fejlődő nagyvárosokban megkerülhetetlenek azok a modernizációs igények, melyek robbanásszerűen igénylik a hagyományostól teljesen eltérő struktúrák kiépítését. Itt, mint ahogyan már volt szó róla, fontos, hogy egyes kisebb elemekben megjelenjenek vagy megmaradjanak hagyományos elemek is, de alapvető fontossága az ilyen programok településszerkezeti illesztésének van. Általános tapasztalat, hogy az ilyen gyökeres változásokat egy-egy kiválasztott településszerkezeti egységen belül célszerű tartani, ahol előbb-utóbb várhatóan kialakulhat egy új értékek mentén szerveződő olyan struktúra, melynek elemei a hagyományos környezethez semmilyen módon nem lennének illeszthetők. Az egész új együttesnek a várostestbe való beízesülését segíthetik az új léptéknek megfelelő, az új esztétikai rendszerbe illeszkedő utalások a településnek azoknak a nagy léptékű szerkezeti elemeihez, melynek az új beépítés részévé akar válni. Szép példa erre a Párizs történeti városszerkezeti tengelyének folytatásába telepített új központ, a Défense kialakítása. A várostesttől egyébként elszakadó területen ennek a Rue de Rivolival induló, a Champs-Eliséés-el folytatódó tengelynek a vizuális átélhetőségét szolgálja a tengelybe telepített nagy kapuépítmény, a Grande Arche, visszaidézve a tengely történeti részének befejező pontját és egyben folytatási igényét is hangsúlyozó eklektikus diadalív, az Arc de Triomphe igen fontos városépítészeti motívumát is.